

İFTAR SOFRASI: SANATÇISI KİM?

*Dinner Table For The
Breaking of Ramadan Fast:
Who is The Artist of It*

Deniz ÇALIŞIR*

This essay seeks to explore the real artist of the still life painting named “Dinner Table for the Breaking of Ramadan Fast” which was referred to painter Hoca Ali Rıza by researchers. When we researched the scholarly literature on painting and painters in Westernization of Ottoman Period we explored six different painters named Ali Rıza. As we look at the life of each painter we found potentially possible three artists Hoca Ali Rıza, Ali Rıza Toroslu and Ali Rıza Bayazit. This survey uses formal and stylistic analysis method in painting, biography of these three artists and the original documents in order to identify real artist of the painting. In conclusion, this paper suggests a new name for the artist of the painting that is Ali Rıza Toroslu.

* Öğr.Gör.Dr., İTÜ Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü ve İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Programı

Batılılaşma dönemi resim sanatında önemli bir yere sahip olan “İftar Sofrası” (Resim 1) isimli natürmort, literatürde Hoca Ali Rıza’ya atfedilmektedir. Resmin sol alt köşesinde yer alan Osmanlıca *Ali Rıza* imzası nedeniyle tablo araştırmacılar tarafından Hoca Ali Rıza ile ilişkilendirilmiştir (Resim 2). Ancak Osmanlı resim tarihinde Ali Rıza isimli altı farklı sanatçının - Hoca Ali Rıza¹, Ali Rıza Toroslu², Ali Rıza Bayazıt³, topçu binbaşısı Ali Rıza⁴, Ali Rıza (binbaşı)⁵ ve Ali Rıza (miralay)⁶- mevcut olması bu ilişkilendirmeyi sorunlu kılmaktadır. Bu makalenin amacı, yanlışlıkla Hoca Ali Rıza’ya atfedildiğini düşündüğümüz “İftar Sofrası” isimli natürmortun gerçek sanatçısını resmin analizi ve mevcut belgeler ışığında tespit edebilmektir.

“İftar Sofrası: Sanatçısı Kim?” sorusu ilk defa “Batılılaşma Dönemi Osmanlı Resminde Natürmort” konulu doktora tezi sırasında, resmin sahibi kurum tarafından tablonun dijital kopyasının verilmesi ile gündeme geldi⁷. Bu soruyu sormamızın nedeni, söz konusu natürmortun Hoca Ali Rıza’nın kişisel üslubundan farklı bir üsluba sahip olduğunun sezgisel olarak kavranmasıdır. Resmin dijital kopyasından kesin yargıya varabilmek mümkün olmadığından, bu konu araştırmada uzun süre sorun teşkil etmiştir. Tabloyu ilk olarak “Galatasaray Sergileri: 1916–1951” isimli sergide gördüğümüzde Hoca Ali Rıza’nın kişisel üslubu ile resmin üslubunun farklılığı konusu daha da belirginleşti.

Bir resmin kime ait olduğunu salt biçim ve üslup analizi ile belirlemek kesin ve bilimsel bir sonuç elde etmede yeterli midir? Sonucu aynı zamanda belge ile doğrulamak da gerekmez mi? Osmanlı resim sanatı ve sanatçılar ile ilgili sınırlı ve dağınık durumdaki mevcut belgeler nedeniyle, her araştırma sorusunun cevabını verecek yazılı kaynağa ulaşmak mümkün değildir. Ancak, bu araştırma kapsamında yapılan arşiv çalışması sonucunda bulunan belgeler biçim ve üslup analizleri ile ortaya konulan hipotezinin doğrulanmasına yardım etmiştir.

Osmanlı resim sanatı üzerine çalışan araştırmacılar için en büyük sorunlardan biri, sanatçıların resimlerine imza ve tarih atma konusunda gösterdikleri ilgisizliktir. “İftar Sofrası” isimli tabloda imza olmakla birlikte, Osmanlı resim tarihinde Ali Rıza isimli çok sayıda sanatçının olması imzayı yine sorunlu kılmaktadır. Süheyl Ünver’in Hoca Ali Rıza imzaları üzerine yaptığı derleme sanatçının kullandığı birden fazla imza olduğunu göstermektedir (Resim 3)⁸. Bu durumda, Ali Rıza isimli sanatçıların resimlerindeki imza analizi sonucunda tablonun sanatçısının kim olduğunu kesin olarak söylemek zordur. Türk Resim Sanatı literatüründe daha önce de belirttiğimiz gibi Ali Rıza ön isimli 6 sanatçı ismi yer almaktadır. S. Yetik kitabında topçu binbaşısı Ali Rıza⁹, Ali Rıza (binbaşı)¹⁰ ve Ali Rıza (miralay)¹¹,nın pek tanımadıkları belirtilmektedir. Bu nedenle Galatasaray Sergisi’nde sergilenen tablonun bunlardan birine ait olması uzak bir ihtimaldir. Makale kapsamında özellikle 3 isim üzerinde durulacaktır: Hoca Ali Rıza, Ali Rıza Toroslu ve Ali Rıza Bayazıt.

Ali Rıza Toroslu ve Ali Rıza Bayazıt Harbiye mektebinde Hoca Ali Rıza’nın öğrencisi olmuştur. Bahsettiğimiz sanatçıların birbirine yakın resim üslubuna sahip olması, detaylı bir

¹ Sami Yetik, *Ressamlarımız*, İstanbul, 1940, s. 96-118; Pertev Boyar, *Türk Ressamları ve Eserleri*, Jandarma Basımevi, Ankara, 1948, s. 78-85; Süheyl Ünver, *Ressam Üsküdar’lı Ali Rıza Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1949; Nushet İslimyeli, *Asker Ressamlar ve Ekoller*, Asker Ressamlar Sanat Derneği Yayınları, I, Ankara, 1965, s. 56-59; Naciye Turgut, “Üsüdarlı Hoca Ali Rıza Bey (1858-1930)”, *Hoca Ali Rıza*, haz. Ömer Faruk Şerifoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 37-123.

² Boyar, *a.g.e.*, s. 112-113.

³ Boyar, *a.g.e.*, s. 161-164; İslimyeli, *a.g.e.*, s. 86-89.

⁴ Yetik, *a.g.e.*, s. 29.

⁵ Yetik, *a.g.e.*, s. 44.

⁶ Yetik, *a.g.e.*, s. 47.

⁷ Deniz Çalışır, *Batılılaşma Dönemi Osmanlı Resminde Natürmort*, Doktora Tezi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2004, s. 5-6, 186.

⁸ Ünver, *a.g.e.*, 1949, Levha VII.

⁹ Resim sergilerine iştirak etmediğinden tanınmamış sanatkârlardandır. Yetik, *a.g.e.*, 29.

¹⁰ Askeri Tıbbiyede resim muavinliği görevi görmüştür. Eserleri ve sanat hayatı meçhuldür. Yetik, *a.g.e.*, s. 44.

¹¹ 1892 Kuleli Lisesi’nde öğretmen, resimleri S. Yetik tarafından görülmemiştir. Yetik, *a.g.e.*, s. 47.

inceleme yapılmadığında resimlerinin birbirine karıştırılabilmesini mümkün kılmaktadır. Bu bakış açısıyla çeşitli müze ve koleksiyonlarda yer alan Ali Rıza imzalı tabloların yeniden gözden geçirilmesi gerektiği düşüncesindeyiz¹².

Makale kapsamında, öncelikle, “İftar Sofrası” isimli natürmort biçim, üslup ve nesne tercihi bağlamında değerlendirilecektir. Yukarıda belirttiğimiz nedenlerle “Ali Rıza” isimli hangi sanatçıya ait olduğunu kesin olarak bilemediğimiz natürmortlar ile “İftar Sofrası” isimli tabloyu karşılaştırmamızın sorunlu olacağını düşündüğümüzden şöyle bir yöntem izlenecektir. Nispeten hakkında diğerlerine göre daha çok bilgi sahibi olduğumuz Hoca Ali Rıza¹³,’nın natürmort ve manzaraları ile kişisel üslubu tanımlanıp, tablonun üslubu ile karşılaştırılacak, farklılıklar ortaya konarak neden Hoca Ali Rıza’ya ait olup olamayacağı tartışılacaktır. Daha sonra ise, gerçek sanatçısı tespit edilmeye çalışılacaktır.

“İftar Sofrası” isimli natürmort, iç mekânda bir araya gelen nesnelere oluşmaktadır. Natürmortta nesnelere, ön planda ahşap bir ayaklık üzerine yerleştirilen madeni bir sini ve sol arka planda bordo/kahverengi bir örtü ile örtülü yüksek ayaklı ahşap bir sehpa üzerinde düzenlenmiştir. Sininin ortasına -resmin merkezini oluşturacak şekilde- dumanı tüten bir çorba kâsesi ve etrafına yuvarlak bir ekmek, simit, limon, çeşitli iftariyelik tabakları (peynir, reçel, zeytin vs.), iki ahşap ve bir bağa kaşık ile bıçak yerleştirilmiştir. Arka planda yer alan sehpa üzerinde, kibrit, bir kül tablası, uzun bir ağızlığa takılı sigara, tütün ve sigara kâğıdı kutusu betimlenmektedir.

Natürmortta, zeminde yer alan halı ve siyah post resmin mekân etkisi ve ön-arka plan ilişkisi için önemli öğelerdir. Nesnelere tanımlanabilir bir iç mekânda betimlenmekle

birlikte; özellikle sağ tarafta siyah posttan başlayarak sofranın ve sehpanın arkasında devam eden monokrom karanlık arka plan alan derinliğini bloke etmektedir. Bu resimsel yaklaşım mekânda derinliğin kısıtlanması ile resme bakan gözü nesnelere üzerinde tutarak, nesneye öncelik veren anlayışın ifadesidir. Nesne düzenlemelerinin hemen arkasındaki arka plan ifadesi nesnelere algılanan hacim ve kitle etkisini arttırmakta, böyle bir mekânda algılanan nesnelere daha gerçekçi ve elle dokunulabilir bir etki bırakmaktadır.

Resimde diyagonal bir kompozisyon şeması sofranın ve sehpanın yerleştirilişi ile vurgulanmaktadır. Sol önden gelen ışık resmin diyagonal etkisini kuvvetlendirmektedir. Soldan gelen ışık zemindeki halıyı ve sofrayı aydınlatırken, sağ altta betimlenen siyah post resmi saran karanlık arka plana geçişi kolaylaştırmakta ve mekânın temsilinde gerçekliği sorunlu hale getirmeden nesne odaklı anlayışın ifadesini sağlamaktadır.

Natürmortta özellikle mekâna ait yüzeylerde yoğun ve kalın bir boya kullanımı ve belirgin fırça darbeleri izlenirken, sofraya ait nesne betimlerinde daha ince ve belirsiz fırça darbeleri ile realist bir üslup benimsenmiştir. Farklı dokulara sahip nesnelere üzerinde ışık etkisinin ustalıklarla çözümlendiği bu resimde, yoğun parlamalar, keskin gölgeler ve parlak zeminde renkli yansımalar dikkat çekmektedir. Nesnelere üzerinde düzenlendiği madeni sininin parlaklığı ve yansıtma özelliği oldukça başarılı olarak ifade edilmiştir.

Resmin odak noktasını çorba kâsesi oluşturmakta, etrafında yer alan küçük nesnelere yerleştirilmesi, ışık-gölge ve renk kullanımı gözü resmin içinde dairesel bir hareket ile hiçbir detayı atlamadan dolaştırarak resmin hareket ve ritim duygusunu kuvvetlendirmektedir. Göz sıcak renkleri takip etmektedir. Sofrada yer alan ekmek, renk ve boyutu ile merkezin etkisini dağıtmakla birlikte, gözü arka plana taşımakta çorbanın dumanı ile birlikte önemli bir görev üstlenmektedir. Çorbanın dumanının altında yer alan dairesel iz çorba kâsesinin yerinin

¹² Türk resminde Ali Rıza isimli sanatçılar sorunu araştırmaya muhtaç ve başka bir yazının konusu olacak kadar geniş bir konudur.

¹³ 10 Eylül - 6 Kasım 2005 tarihleri arasında Dolmabahçe Salonu Muayede Salonu’nda gerçekleştirilen “Hoca Ali Rıza Retrospektifi” isimli sergi sanatçının yaklaşık 250 yapıtını görme imkânı sunmuştur. Hoca Ali Rıza’ya ait pek çok resmi bir arada görmek ve incelemek makale için çok önemli idi.

değiştirildiğini ve belki de bu izi gizlemek için çorbanın üzerinde yer alan dumanın bu kadar yoğun betimlendiğini düşündürmektedir.

“İftar Sofrası” isimli tablo mekân ifadesi ile Batılılaşma dönemi Osmanlı natürmortlarından farklı bir anlayışa sahiptir. Batılılaşma dönemi natürmortlarında genellikle nesnelere masa üzerinde düzenlenmekte ve resimsel mekân, nesnelere biraz önünde başlayarak, nesnelere hemen arkasında son bulan dar bir uzamı ifade etmektedir. Bu natürmortta, nesnelere üzerinde yer aldığı iç mekânın tanımlı olması, nesnelere üzerinde yer aldığı sini ve sehpanın mekân içindeki yerlerinin belirtilmesi onu aynı tarihsel zamanı paylaştığı natürmortlardan farklılaştırmaktadır. Kısacası, “İftar Sofrası” isimli resimde mekân daha geniş bir uzamı kapsamaktadır.

“İftar Sofrası” isimli natürmorta nesne tercihleri ve anlam bağlamında yaklaştığımızda, tabloya verilen isim resmi gündelik bir sofraya betimi olmaktan çıkararak dinsel bir içerik ile ilişkilendirir. Bu resmin bir iftar sofrası olduğunu bildiğimizde, oruç ritüelinin kendisi de işin içine girmekte, açlık, bekleme ve yemek ilişkisi de görünürlük kazanmaktadır. Oruç tutan kişi için en önemli an, gün boyunca büyük bir sabırla bekleyişin, çekilen sıkıntının yemek ile ödüllendirildiği andır. İnanan birey için iftar sofrası dünyevi ve manevi hazzın, ödülün ve huzurun sembolik bir ifadesidir aynı zamanda.

Natürmort resimlerinde yiyecekler ve tat duyusu ile görsel düzlemde kurulan ilişkiye, dumanı üstünde çorba kâsesi ile sıcaklık kavramını da dâhil etmektedir. Mütevazı iftar sofrasında dumanı tüten çorba kâsesi resmin ve iştahın merkezini oluşturmaktadır. Duman ögesi aynı zamanda resimsel zamanda nesnelere kısa bir zaman önce yerleştirildiklerinin ve kısa bir zaman içinde de tüketileceklerinin göstergesidir. “İftar Sofrası” isimli natürmort salt nesnelere betimi değil; ayrıca zamanın akışının ve süreç içinde gelişecek hikâyenin betimidir. Hikâyenin ve hareketin kendisi görülmez, ancak nesnelere kurulan kompozisyon hikâyeyi -görsel olmayan bir düzlemde de olsa- bize

hissettirir. Resimde, henüz hazırlanmış bir sofraya ve iftar öncesi bekleyiş, mütevazı yemeğin ardından içilecek sigaranın keyfi anlatılmaktadır. Natürmorttaki çorba kâsesinden çıkan duman, resimde biçimsel olarak gözün ön ve arka plan arasında ilişki kurmasında üstlendiği aracı görevini, sofraya ve arka plandaki sehpanın üzerindeki sigara malzemelerini arasında bağlayıcı öge olarak anlamsal düzlemde de üstlenmektedir.

İftar sofrasının hemen arkasında bir sehpa üzerinde yer alan tütün malzemeleri iftar ve tütün bağıntısıyla bireysel bir zevk ile ilişkilendirilebilir. Osmanlı toplumunda kadınların nadir olarak sigara içtiklerini düşünürsek, sigara erkeğe ait bir zevktir. Sanatçı burada kendine ya da belli bir bireye ait yemek, tütün ve zevk ilişkisini mi anlattı, yoksa genel bir durumun kendisine mi gönderme yaptı bilemeyiz, ama iftar sofrası isimli natürmortta yan yana getirilen nesnelere ve kompozisyon kurgusu dini, kültürel ve bireysel düzlemde kendi retoriğini kurmaktadır. Osmanlı kültürü ve İslam dini ile çevrelenmiş bir bireyin kimliği ve yaşam tarzı nesnelere aracılığı ile anlatılmaktadır.

Osmanlı ressamlarının -az sayıda sıra dışı örnek haricinde- tuval üzerinde resmetmeye değer buldukları nesnelere doğanın ürünleri olan meyve, sebze ve çiçeklerdir. Natürmortlarda görülen gündelik nesnelere genelde meyve ve çiçek konusu ile bağıntılı işlevsel nesnelere, örneğin çiçeklerin yerleştirildiği vazoya, meyvelerini içine konduğu tabaklar gibi. Batılılaşma dönemi ile birlikte Osmanlı toplumunda gündelik hayatta gösterişçi tüketime yönelik nesne tercihleri artmakla birlikte bu ilgi tuval üzerinde betimlenmeye değer bulunmamıştır¹⁴.

Batılılaşma dönemi natürmortları içinde meyve ve sebze düzenlemeleri dışında belli bir

¹⁴ Azınlık ressamlarının yaptıkları natürmortlar daha geniş bir nesne skalasına yer vermektedir. Osmanlı toplumunun bir parçası olan azınlıkların Batı natürmort geleneğindeki vanitas, ölü hayvan bedenleri ve gösterişli nesnelere oluşan natürmortlar yapmaları, Osmanlı toplumundaki Hıristiyan ve Müslüman bireylerin resme bakışının farklılığından olmalıdır. Bu içerikteki bilgi ve Osmanlı natürmortlarında nesne tercihi ve anlam sorunu için bkz. Çalışır, a.g.e, s. 244-274.

konu ve anlam bütünlüğü içinde bir araya gelen nesnelere oluşan kompozisyon sayısı çok sınırlıdır. “İftar sofrası” isimli natürmort, gerek konusu ve nesne tercihleri ile Batılılaşma dönemi Osmanlı natürmortları içinde özel ve farklı bir konuma sahiptir.

“İftar Sofrası” isimli tablonun analizleri ışığında resmin sanatçısının kim olduğu sorusuna geri dönelim. Tablonun sanatçısı olduğu iddia edilen Hoca Ali Rıza kendine özgü yerel duyarlılık taşıyan manzara resimleri ile Osmanlı resminde önemli bir yere sahiptir. Manzaralarında, doğayı kendisine hoca edinen sanatçı, temaşa ettiği doğanın içinde yarattığı sessizliği dengeli ve ahenkli kompozisyonları ve renk kullanımı ile tablolarına yansıtmıştır. Tablolarında fazlalıklarından arındırılan doğa özetlenerek sunulmaktadır. Resimlerinde rahat, akıcı ve özgür fırça hareketleri ile boyayı ince tabakalar halinde kullanmakta; saydam ve aydınlık renkler gün ışığının ve havanın tazeliğini ustalıkla aktarmaktadır.

Sanatçı natürmort konusuna manzaraya olduğu kadar yoğun ilgi göstermemiştir. Yağlıboya natürmort tablolarının yanı sıra karakalem, suluboya ve guaj tekniğinde de çalışmalar yapmıştır. Sanatçının etrafında yer alan nesnelere etüt ettiği karakalem ve suluboya çalışmalarında, nesnenin hacmi ve malzemesini birkaç küçük dokunuşla ustalıkla anlatabilme becerisi eşsizdir¹⁵. Hoca Ali Rıza hareketli ve kıvrak çizgileri ile kuvvetli bir desen anlayışına sahiptir. Yağlıboya natürmortlarında genelde nesnelere koyu bir fon önünde resmedilmekte ve nesnelere üzerinde yer aldığı zemin ve arka fon ton farkları ile birbirinden ayrıştırılmaktadır. Mekân nesnelere biraz önünde başlayan ve hemen arkasında son bulan kısıtlı bir uzam olarak ifade edilmektedir. Nesnelere soldan gelen yumuşak bir ışık ile aydınlatıldığı tablolarında kontrast ışık kullanımı, keskin parlama ve yansımalar yoktur. Natürmort tablolarında meyve ve sebzelerin ritmik ve yan

yana dizildiği kompozisyonlar kullanılmaktadır (Resim 4-5) .

“İftar Sofrası” isimli natürmort tanımlı bir iç mekânda nesne kompozisyonundan oluşmaktadır. Ön planda nesnelere sini üzerine dairevi olarak yerleştirilmiştir. Resim soldan gelen bir keskin ışık kaynağı ile aydınlatılmakta, parlak madeni sinini üzerine nesnelere renkli yansımaları ve gölgeleri başarılı olarak ifade edilmektedir. “İftar Sofrası” isimli natürmort özellikle ışık kullanım ile Hoca Ali Rıza’nın natürmortlarından ayrılmaktadır.

Ali Rıza isimli diğer sanatçılara baktığımızda özellikler Ali Rıza Toroslu’nun natürmort resimleri ile tanındığını görüyoruz. Boyar, Ali Rıza Toroslu için: “Natürmortları ile kendini tanıtmış realist bir üstattır. Meyveleri sulu ve taze olup desen ve renklerinde mübalağa veya gayri tabiiyet görülmez. İcra tekniği kalın boya istimali suretiyle olup natüre kuvvetle sadakattir” ifadesini kullanmaktadır¹⁶ (Resim 6) .

Ali Rıza Bayazıt natürmort resimlerinin yanı sıra özellikle manzara resimleri ile tanınmaktadır, manzaralarında Hoca Ali Rıza’nın etkisi çok belirgindir. Boyar¹⁷ ve İslimyeli¹⁸ Ali Rıza Bayazıt’ı Hoca Ali Rıza’nın varisi olarak görürler:

“Kurşun kalem eserleri merhum hocası Ali Rıza’nın kuvvetli kreyyonlarından farksız olması üstadın, Hoca Ali Rıza’nın yegane varisi sıfatını hakkı ile iktisap etmiş olduğunu açıkça ispat etmektedir. Rıza Bayazıt’ın tabiat köşelerinin şiirini ifade eden bu ince desenli etütleri hassas bir ruh ve yüksek bir anlayış ve icra kabiliyeti mahsulü çok yüksek değerli eserlerden ibaret bulunduğu münakaşa götürmez bir hakikattir...

Bay Ali Rıza Bayazıt yağlı boya tabloda da Halil Paşa ve Hoca Ali Rıza’nın icra stilini takip etmiş olup bir renk çeşidi bolluğu içinde tabiatı aldığını mevzuları kendi görüş ve sezişlerini de ilave etmek

¹⁵ Natürmort desen ve resimleri için bkz. Turgut, **a.g.e.**, s. 212-237.

¹⁶ Boyar, **a.g.e.**, s. 112.

¹⁷ Boyar, **a.g.e.**, s. 162.

¹⁸ İslimyeli, **a.g.e.**, s. 87

suretiyle elde ettiği eserler onun çolak fırçasına has bir güzellik ve hususiyet arz eder".¹⁹

"İftar Sofrası" isimli resimde boya mekânda kalın ve geniş fırça darbeleri ile kullanılırken, nesnelere daha ince ve özenli fırça darbeleri ile realist bir üslupta betimlenmiştir. Boyar'ın da belirttiği gibi, Ali Rıza Toroslu, natüromortları ile kendini tanıtmış realist bir üstattır.

"İftar Sofrası" isimli tablo yukarıda da belirttiğimiz gibi nesnelere belli bir konu ve anlam bütünlüğü içinde ifade edildiği az sayıda örnekten biridir. Ali Rıza Toroslu'nun Türk sazları (Resim 7) isimli tablosu nesne tercihi ile İftar Sofrası ile aynı yaklaşıma sahiptir. Aynı zamanda Hoca Ali Rıza'ya ait bir desende de kâğıdın üst yarısında Türk çalgılarının, alt yarısında da Batı çalgılarının betimlendiği görülmektedir. Kanımızca bu konu iki sanatçının da aynı zamanda gündeminde yer almıştır (Resim 8). Hoca Ali Rıza'nın zaman zaman öğrencileri ve meslektaşları ile aynı resim üzerinde çalıştığını çeşitli anılardan öğreniyoruz Baha Azer Çizer'in anlattığına göre:

"Hoca Ali Rıza bazen konuk olduğu atölye yada ev sahibiyle beraber resim çalıştığı olurmuş. İsmail Hakkı Bey'in evine konuk olduğu bir gün, İsmail Hakkı Bey, çalışmış olduğu kayalık resmini kendisine göstererek görüşlerini almak ister. Tablo üzerinde biraz daha çalışılmasına karar verirler ve birlikte bazı düzeltmeler yaparak çalışmayı sonuçlandırırılar."²⁰

Bu anlatıma dayanarak Hoca Ali Rıza'nın öğrencisine katkı sağlayıp sağlamadığını söylememiz zordur. Ancak tabloda resmedilen çorba çanağının üst kısmında buharın olduğu bölümdeki çanak gölgesi resimde bir düzeltmeye işaret etmektedir.

"İftar Sofrası" isimli natüromort biçim, üslup ve nesne tercihleri bağlamında analiz edildiğinde oklar Ali Rıza Toroslu'yu işaret etmekle birlikte konuyu kesinleştirmek için Ali

Rıza isimli sanatçıların hayatlarına kısaca bakmamızın gerekli olduğu kanısındayız.

S. Tansuğ²¹ tarafından 3. kuşak asker ressamı içinde Halil Paşa ile birlikte değerlendirilen Hoca Ali Rıza (1858-1930), resim öğretimine Harbiye Mektebinde Osman Nuri Paşa, Süleyman Seyyid ve Mösyö Kess (Gués, Qués)'ten resim dersi alarak başlamıştır²². İtalya'ya resim öğrenimi görmek üzere gideceği sırada, Napoli'de kolera salgınının çıkması üzerine yolculuğu gerçekleştirememiştir. Batıda resim eğitimi almamasına rağmen, kuvvetli bir desen anlayışı ve tekniğe sahiptir. Eğitiminde hocalarının etkisi kadar kendi yeteneği, kimliği ve hayata bakış açısını resme taşıyan samimiyeti Hoca Ali Rıza'yı Batılılaşma dönemi Osmanlı ressamı içinde farklı ve özel bir konuma yerleştirmektedir.

1884 yılında Harbiye mektebinden mezun olan sanatçı aynı yıl yüzbaşı olarak Harbiye mektebinde resim muallim muavinliğine başlar. Boyar, 1895'te kolağası (kıdemli yüzbaşı), 1910 yılında binbaşı olarak resim muallim muavinliği yaptığını belirtmektedir²³. Muallim Vehdi, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesinin Hoca Ali Rıza özel sayısındaki (1330 R. (M. 1914), No 18) yazısında Hoca Ali Rıza'nın 1914'te binbaşı rütbesinde olduğundan bahsetmektedir.

"Hemen hemen bütün hayatını Abdülhamid harbiyesinde ve sınıf arkadaşı pek meşhur ve azılı amirler nezareti altında geçirmiş olduğu halde, zamanın murdar beyinlerinde kaynaştırdığı o intisab ve hulûl muzahrafâtına pek yabancı kalışı onu paşalıklarla ruûnetleri kabaran akran ve emsali içinde daha binbaşılıkta bağlayıp alıkoymuştu".²⁴

İslimyeli, 1910 yılında kaymakam (yarbay) rütbesinden emekliye ayrıldığını belirtmektedir²⁵. İstanbul Resim Heykel Müzesi Arşivi'ndeki emekliliğini zorunlu kılan sağlık

²¹ Sezer Tansuğ, **Çağdaş Türk Sanatı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 199, s. 64.

²² Turgut, **a.g.e.**, s. 39.

²³ Boyar, **a.g.e.**, s. 78.

²⁴ Muallim Vehdi, "Hazret-i Üstadın Şahsiyet-i Ahlakîyyes'i, **Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi**, Nr. 18, 19 Haziran 1330, s. 279.

²⁵ İslimyeli, **a.g.e.**, s. 57.

¹⁹ Boyar, **a.g.e.**, s. 162.

²⁰ Turgut, **a.g.e.**, s. 63

raporu 1911/12 (1327 R.) yılında kaymakam (yarbay) rütbesinde iken kendi isteği ile emekli olduğunu göstermektedir²⁶ (Resim 9). Bu belge ile Muallim Vahdi'nin Hoca Ali Rıza'nın 1914 yılında binbaşı rütbesinde olduğu konusunda yanlışlığı anlaşılmaktadır.

Hoca Ali Rıza emekli olduktan sonra İnâs Sanayi-i Nefise Mektebi, Çamlıca İnâs Sultanisi, Üsküdar Kız Sanayi-i Nefise Mektebi ve Sultanahmet Ameli Hayat Okulu'nda resim dersleri vermiştir²⁷. Sanatçının öğretmeye ve öğrencilerine verdiği değer Türk resim sanatı literatürüne Hoca lakabı ile girmesine neden olmuştur. Bunun bir diğer nedeni de, aynı zamanda öğrencisi de olan aynı isime sahip sanatçılar ile karıştırılmaması için olabilir.

Ali Rıza Toroslu (süvari binbaşı) (1875-?) Harbiye mektebinde Osman Nuri Paşa ve onun yardımcısı Hoca Ali Rıza, Osman Nuri Paşa'nın ölümü ile yerine gelen Halil Paşa ve yardımcısı Sami Yetik'ten resim dersleri almıştır²⁸. Harbiye mektebinde ikinci sınıfta iken mektep müdürlüğüne sunduğu yağlı boya tablo ile sanayi-i nefise madalyası olarak resim alanındaki yeteneğini kanıtlamıştır. 1898 yılında Harbiye mektebine süvari muallimi atanınca Halil Paşa ve Hoca Ali Rıza'nın atölyelerine yeniden devam eder. Balkan savaşlarına katılan sanatçı Edirne'nin alınması sonrasında (1913) binbaşı olarak İstanbul'a gelerek Maslak'taki süvari küçük zabıt mektebi komutanlığına tayin olunmuştur²⁹.

Ali Rıza Bayazıt (1883-1964) ise, Kuleli askeri lisesi ve Harbiye mektebinden (1907) mezun olmuştur. Harbiye mektebinde Hoca Ali Rıza ve Halil Paşa'dan resim dersleri alan sanatçı Balkan harbinden sonra Erkânı harbiye Umumiye Harita şubesinin imtihanı ile topografya kısmına girmiştir. 1917'de

yüzbaşılığa, 1926'da binbaşılığa ve 1933 senesinde yarıbaylığa yükselmiştir. Ali Rıza Bayazıt, 1952 yılında İtalya'daki Milletlerarası Desen Sergisi'nde karakalem bir resmi ile birincilik almıştır³⁰.

“İftar Sofrası” isimli tabloya geri dönersek, tablonun resim tarihinde Galatasaray Sergileri olarak bilinen Türk Ressamları Sergisi-Salon 1335 (Exposition des Artistes Turcs-Salon 1919)'te sergilendiğini sergi katalogunda yer alan eser listesinden öğreniyoruz³¹. Sergi katalogunda “İftar Sofrası” isimli tablonun sanatçısı olarak “Binbaşı Ali Rıza” ismi yazılıdır. Ayrıca aynı katalogta “Ali Rıza Bey” ve “Hoca Ali Rıza” isimleri de yer almakta ve sergideki eserler sıralanmaktadır:

Ali Rıza Bey: Meyve Portakal, Meyve Şeftali Kayısı

Binbaşı Ali Rıza Bey: İftar Sofrası, Natürmort, Şeftali Erik, Şeftali Kiraz, İncir Salacak

Hoca Ali Rıza Bey: (Mükerrer) Peyzaj, Peyzaj, Bir Karton Üzerine Altı Adet Ufak Peyzaj³².

Tablonun Hoca Ali Rıza'ya ait olmadığını sergi katalogunda aynı sanatçının isminin üç ayrı şekilde yer almasının tutarsızlığına dayanarak ispatlayabiliriz. Hoca Ali Rıza'nın kısa bibliyografyasına geri dönersek, İstanbul Resim Heykel Müzesi Arşivi'ndeki emekliliğini zorunlu kılan sağlık raporunda 1911 yılında kaymakam (yarbay) rütbesinden emekli olduğunu görüyoruz (Resim 9). 1919 yılına tarihli bir sergi katalogunda daha alt bir rütbe ile isminin yazılması pek akla yakın gelmiyor.

Bu bilgi ve belgeler ışığında “İftar Sofrası” isimli natürmortun sanatçısının Hoca Ali Rıza olmadığını söyleyebiliriz. Ancak bu durumda tablonun gerçek sanatçısı olan Ali Rıza kimdir? Bu sorunun cevabı da yine sanatçıların biyografilerinde açıklık kazanıyor. Ali Rıza

²⁶ Süleyman Kızıltoprak, “Üsküdarlı ressam Hoca Ali Rıza'nın Mimar Sinan Üniversitesi Resim ve Heykel Müzesi'nde Bulunan Defterlerindeki Yazıları”, *Üsküdar Sempozyumu II*, Üsküdar Belediyesi, İstanbul, 2004, s. 218.

²⁷ Turgut, *a.g.e.*, s. 46.

²⁸ Baskı hatası ile doğumu 1875 ölümü 1876 yazılıdır. Aynı kaynaktan 1895'te Harp okulundan mezun olduğu belirtilmektedir. Muhtemelen doğum tarihi doğrudur.

²⁹ Boyar, *a.g.e.*, s. 112.

³⁰ İslimyeli, *a.g.e.*, s. 87.

³¹ Ömer Faruk Şerifoğlu (ed.), *Galatasaray Sergileri: 1916-1951*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 31.

³² Şerifoğlu, *a.g.e.*, s. 31.

Bayazıt'ın 1926 yılında binbaşılığa yükselmesinden dolayı 1919 yılındaki bir sergi katalogunda isminin yanında binbaşı rütbesi yer alamaz³³. Ali Rıza Toroslu'nun Edirne'nin alınması sonrasında (1913) binbaşı olarak İstanbul'a döndüğü bilgisi dahilinde tablonun sanatçısının Ali Rıza Toroslu olduğu açıklık kazanıyor. Boyar'ın da belirttiği gibi Ali Rıza Toroslu natürmort resimleri ile ünlü bir sanatçıdır³⁴.

Ali Rıza Toroslu, Hoca Ali Rıza ve Halil Paşa'dan resim dersleri almıştır. "İftar Sofrası" isimli tabloda Hoca Ali Rıza'nın yanı sıra Halil Paşa'nın etkileri de açıkça hissedilmektedir. Halil Paşa'nın natürmortlarında ışığın kullanımıyla nesnelere plastik değerleri belirlenerek iki boyutlu yüzeyde üç boyutlu etki yaratılmaya çalışılmıştır. Örneğin camın şeffaflığı, metalin parlaklığı, kumaşın yumuşaklığı, meyve ve çiçeklerin dokusunun ifade edilebilmesi ışığın kullanımındaki başarıyla doğru orantılıdır. Halil Paşa Batı tarzında resmin akademik desen disiplini büyük ölçüde ortaya

koyan natürmortlarında, ışığın nesnelere üzerindeki etki ve yansımalarını ifade edebilmesine olanak tanıyan parlak, özellikle madeni, yüzeyleri tercih etmektedir. Nesnelere doku ve pırıltılarını özenle betimlemesindeki başarısı, farklı metalik renkleri belirlemedeki ustalığı onun natürmortlarında karakteristiktir³⁵ (Resim 10). "İftar Sofrası" isimli natürmorta ışık ve onun farklı dokular üzerindeki etkisinin ifadesinde gösterilen başarı -özellikle madeni sinin üzerindeki renkli yansımalar- Ali Rıza Toroslu'nun olduğunu iddia ettiğimiz "İftar Sofrası" isimli resminde Halil Paşa'nın etkisi olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak, Hoca Ali Rıza'nın ve Halil Paşa'nın öğrencisi olan Ali Rıza Toroslu iki farklı hocadan aldığı etkiler ile kendi kişisel üslubunu oluşturmuştur. İftar Sofrası isimli natürmorta biçim ve üslup analizi ile de tespit edilen bu etkiler sanatçıların biyografileri ve mevcut belgeler ile de desteklenerek neden tablonun Hoca Ali Rıza'ya ait olamayacağını ortaya koymaktadır.

³³ İslimyeli, a.g.e., s. 87.

³⁴ Boyar, a.g.e., s. 112.

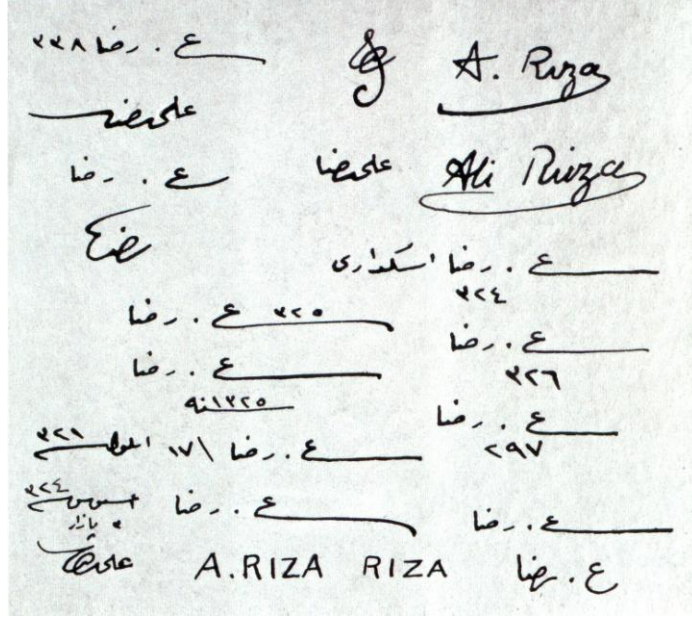
³⁵ Çalışır, a.g.e., s. 215.

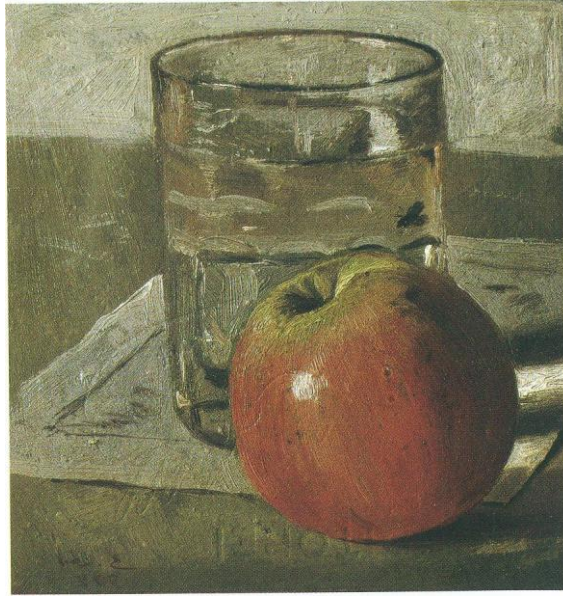
Resim 1- Ali Rıza [Toroslu], İftar Sofrası, tuval üzerine yağlıboya, tarihsiz, 79 x 98 cm.,Yapı Kredi Bankası Koleksiyonu (Şerifoğlu, a.g.e., 133).

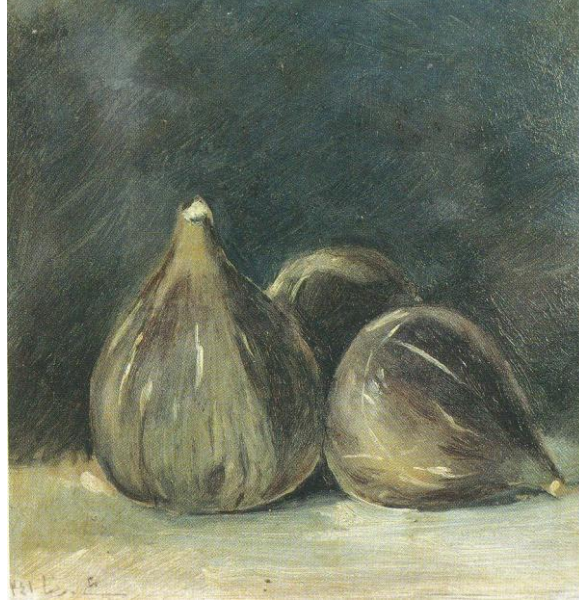
Resim 2- Ali Rıza [Toroslu], İftar Sofrası, imza detayı.

Resim 3- Hoca Ali Rıza tarafından kullanılan imza örnekleri (Ünver, a.g.e., 1949, Levha VII)

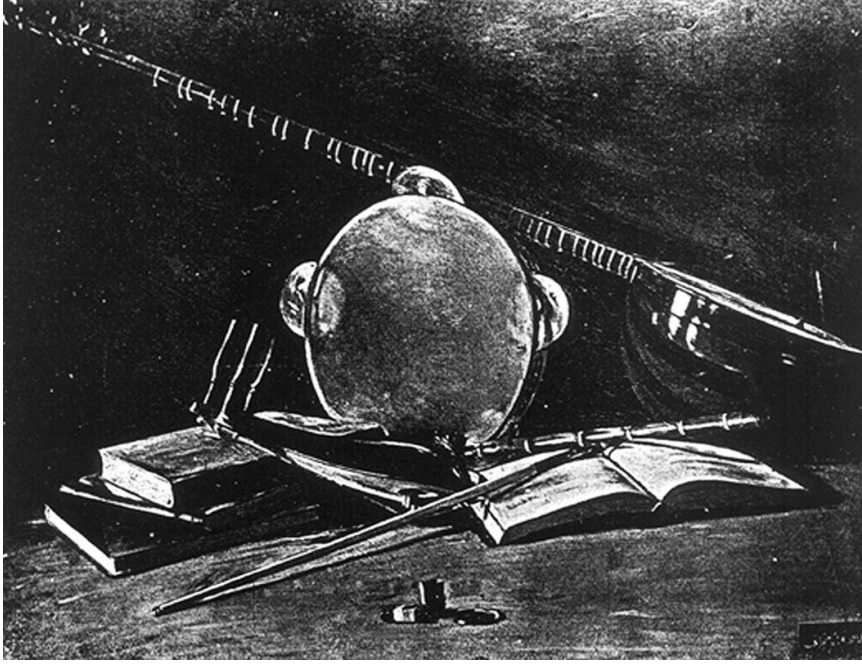
Resim 4- Hoca Ali Rıza, Natürmort, 15.5x15.5 cm, mukavva üzerine yağlıboya, Baha Azer Çizen Koleksiyonu (Turgut, a.g.e., 213).

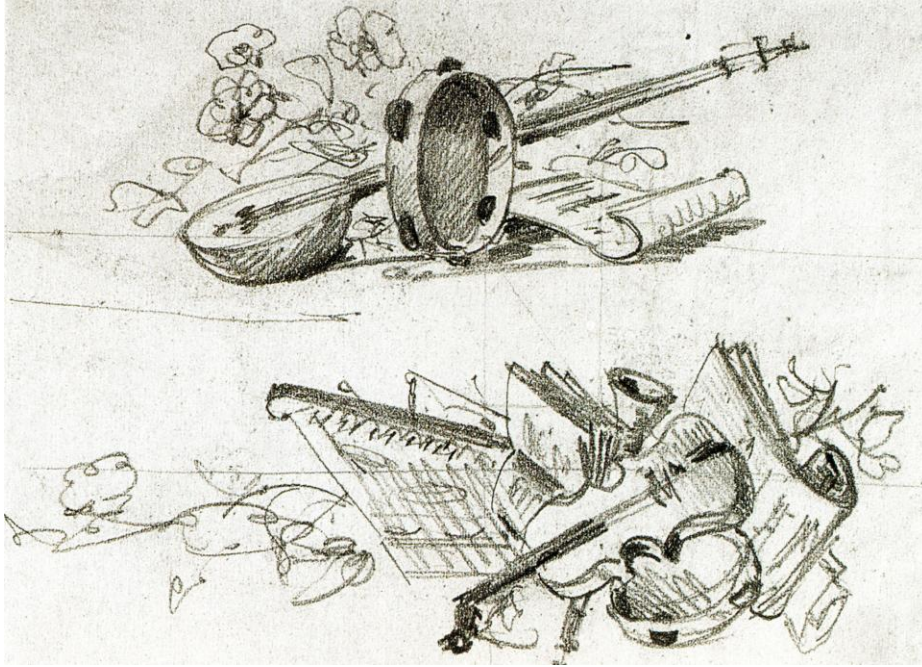
Resim 5- Hoca Ali Rıza, İncirler, 1341 R., [1925 M.], Mukavva Üzerine Yağlıboya, çap: 14x14 cm. Baha Azer Çizen Koleksiyonu (Turgut, a.g.e., 214).

Resim 6- Ali Rıza [Toroslu], Ayvalı Natüromort, duralit üzerine yağlıboya, tarihsiz, 32.5x40.5 cm., İstanbul Resim ve Heykel Müzesi

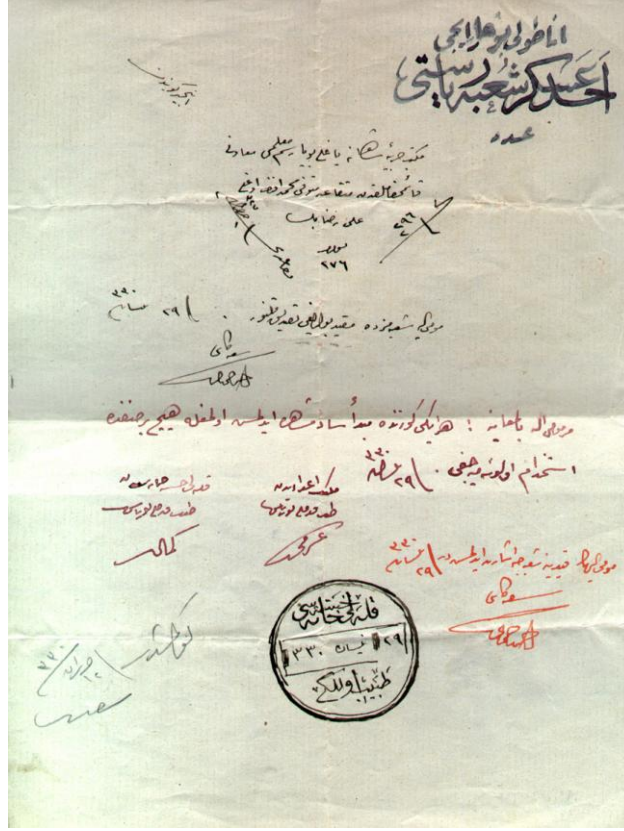

Resim 7- Süvari Yüzbaşlarından Ressam A. Rıza Bey'in: Vatanımızın ekseriyetle âlâm ve ekdârını, nadiren de sûr u mesârını inleyip söyleyen en ma'rif alât-ı musikiyyemizden³⁶ (Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi, 1330 R., n.17: 248).

Resim 8- Hoca Ali Rıza, Etüt, 9,5x13 cm., kağıt üzerine karakalem, Baha Azer Çizer Koleksiyonu (Turgut, **a.g.e.**, s. 99)

³⁶ Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nde resim altındaki yazının transkripsiyonu. Aynı tablo "Tarihi Türk Sazları" ismi ile Boyar, **a.g.e.**, s. 113 de yayınlanmıştır. Boyar, tablonun ebadını 30x40 olarak vermektedir.

Resim 9- Hoca Ali Rıza'nın kaymakam rütbesinden emekliye ayrılması ile ilgili belge, İstanbul Resim Heykel Müzesi Arşivi

Resim 10- Halil Paşa, Natürmort, 1920, tuval üzerine yağlıboya, 113 x 100 cm, İstanbul Resim Heykel Müzesi (Özsezgin, a.g.e., 172).